

правосознании российских граждан / Г. А. Головченко // 2015. The new stage of development: International scientific congress. – Budapest, 2015. – р. 5-7.

4. Коваленко Н. Ю. Формування правосвідомості і правової культури студентів в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Коваленко Наталія Юріївна; Київський національний університет ім. Тараса Шевченка. – К., 2009. – 21 с.

5. Осика І. В. Правова культура у формуванні правової, соціальної держави: автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.01 / Осика Ірина Віталіївна; Інститут законодавства Верховної Ради України. – К., 2004. – 24 с.

6. Попандопуло О. А. Правовая социализация личности в российском социокультурном пространстве / О. А. Попандопуло // Вестник Волгоградского государственного университета. – Серия 7: Философия. – 2013. – №1(19).

*Отземко О. В.
(м. Вінниця)*

ОЛЕКСА ТИХИЙ У СПОГАДАХ СУЧАСНИКІВ

Олекса Тихий – постать такого масштабу в українському правозахисному русі, одна згадка про яку повністю перекреслює не тільки сучасні інсинуації з приводу «руського мира» в Донбасі, але й будь-які твердження радянської та сучасної російської

історіографії щодо споконвічного російського характеру етнічних і культурних процесів на Донеччині. Тож вивчення життєвого шляху О. Тихого, як і інших українських правозахисників, є нагальною потребою не тільки в науковому, а також у громадсько-політичному, моральному аспекті.

Зважаючи на обставини життя Олекси Тихого, значну частину якого він провів у радянських таборах, не абияке значення для дослідників мають мемуарні джерела, здатні відобразити не тільки суб'єктивні враження автора про людину, але й такі сторінки її біографії, які частіше за все залишаються поза інформаційним полем документів офіційного походження.

Безумовним досягненням української історичної науки часів незалежності є дослідження українського дисидентського руху [2; 4; 16], а також публікація документів і матеріалів з його історії. Велику частку опублікованого масиву джерел становлять спогади учасників правозахисного руху. Огляд спогадів про О. Тихого є метою нашого дослідження.

Перші спогади про Олексу Тихого з'явилися в українській емігрантській літературі на початку 80-х років минулого століття. У 1982 р., ще за його життя, в США було видано збірку творів О. Тихого, в якій також опубліковано короткі спогади правозахисників-емігрантів І. Александрова та С. Пирогова; у рік смерті (1984) журнал «Сучасність» опублікував спогад-некролог Р. Мороз [1; 9; 13].

Друга «хвиля» публікацій спогадів, присвячених відомому дисидентові, припадає на кінець 80-х – початок 90-х років ХХ ст. Вона пов'язана з

політичними процесами в Україні, переосмисленням недавньої радянської минувшини та реабілітацією радянських політв'язнів. Поштовхом до появи спогадів також стало перепоховання О. Тихого, В. Стуса та Ю. Литвина в листопаді 1989 р. У цей період в журнальній і газетній періодиці публікуються спогади його побратимів по боротьбі проти радянського режиму, людей, що зустрічалися з ним у різні часи – М. Руденка, Л. Лук'яненко, В. Овсієнка, М. Кучера [5; 8; 10; 14], його сина В. Тихого [17]. Дружківською міською організацією товариства «Просвіта» у 1994 р. було проведено одну з перших конференцій, присвячених О. Тихому. У її матеріалах вміщено спогади В. Горбачука, В. Циганка [3; 22].

Останнім десятиріччям завдяки діяльності Донецького обласного товариства ім. О. Тихого було видано низку збірок, присвячених Олексі Тихому, до яких разом з творами та документами Олексія Івановича увійшли і спогади по ньому [12; 18; 19; 20; 21]. Незважаючи на те, що більшість спогадів – передруки попередніх публікацій, видання іменних збірок свідчить про певний рівень узагальнення доробку Олексі Тихого та свідчень про нього, відкриває більше можливостей для дослідження його життя і спадщини.

Відзначимо також публікацію спогадів учасників українського правозахисного руху окремими виданнями, яка триває з 90-х років ХХ ст. Л. Лук'яненко, М. Руденко, В. Овсієнко згадуючи роки важкої боротьби проти радянської системи, чимало уваги приділили своїм побратимам, зокрема Олексі Тихому [6; 7; 11; 15].

Таким чином, серед авторів мемуарів – учасники українського правозахисного руху (абсолютна більшість), його син, а також люди, з яким за різних обставин перетиналася доля Олекси Тихого. Спогади українських дисидентів про Олексу Тихого з'являються ще у 80-ті роки ХХ ст. Поштовхом до їх появи в ці роки були трагічні обставини: страшні умови «табірного» життя правозахисника, його смерть. Автори ставили за мету показати світовій спільноті, в яких умовах утримуються політв'язні в СРСР, зокрема привернути увагу до знущань над важкохворим Олексом Тихим. У спогадах 90-х років ХХ – поч. ХХІ ст. автори більше уваги приділили особистості Олекси Тихого, спілкуванню з ними під час ув'язнення і на волі. Відчувається прагнення «по крупницях» відтворити обставини знайомства, зустрічей, розмов.

Незалежно від часу появи спогадів погляди авторів збігаються:

І. Александров: «Увесь свій вільний час тратить на вперті, методичні «пошуки правди...», «...завжди по стороні слабого, з тією ж неквапливою гідністю, прихованою силою, без жодних поступок, змови з совістю» [1, с. 63].

Л. Лук'яненко: «Дививсь просто у вічі і в погляді була спокійність і доброзичливість» [7, с. 117].

В. Тихий: «...не поступався ні в чому, не йшов на компроміси з режимом, хоча розумів, що міг би в чомусь непринциповому і поступитись. Але він не міг дозволити собі цього» [19, с. 127].

Є. Сверстюк: «...був людиною сильною, обдарованою і зовсім не здатною до конформізму» [19, с. 132].

О. Різніченко: «Ставний, красивий чоловік, впевнений, незалежний у поведінці» [18, с. 415].

Тож, зі спогадів про Олексу Тихого вимальовується образ сильної, обдарованої людини, яка наполегливо, незважаючи на будь-які обставини боролася за свої погляди. Водночас крок за кроком відтворюється важкий життєвий шлях правозахисника.

Загалом, відзначаючи цінність спогадів, їх розмаїття та пронизливу емоційність, наголосимо, що вони опубліковані громадськими організаціями і потребують наукового опрацювання. Так само як потребує наукового дослідження постать Олекси Тихого, його роль в історії українського правозахисного руху.

На завершення наведемо слова зі спогадів про О. Тихого Василя Овсієнка: «До честі донеччан – вони виявлялися особливо стійкими в обороні української правди перед цілим сонмищем брехунів, лицемірів і лакуз...» [11, с. 263].

ЛІТЕРАТУРА

1. Александров І. О. І. Тихий /І. Александров // Олексій І. Тихий. Роздуми. Збірник статей, документів, роздумів / упор. О. Зінкевич. – Балтимор-Торонто: Смолоскип, 1982. – С.61–65.

2. Бажан О. Г., Данилюк Ю. З. Опозиція в Україні (друга половина 50-х – 80-ті рр. ХХ ст.) /

О. Г. Бажан, Ю. З. Данилюк. – К.: Рідний край, 2000. – 616 с.

3. Горбачук В. Т. Син донецької землі (спогад про Олексу Тихого) / В. Т. Горбачук // «Той, що духом не скоривсь». Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Олекси Тихого. – Дружківка: Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Дружківська міська організація, 1994. – С. 10–17.

4. Касьянов Г. Незгодні: українська інтелігенція в русі опору 1960–1980 років / Г. Касьянов. – К.: Либідь, 1995. – 224 с.

5. Кучер М. Про Олексу Тихого / М. Кучер // Слово і час. – 1991. – № 4. – С. 56–58.

6. Лук'яненко Л. Олекса Тихий: «Левку, ти чув тост: «Хай живе москаль на Україні!» // Лук'яненко Л. З часів неволі. Сосновка-7 / Л. Лук'яненко. – К.: МАУП, 2005. – С. 460–466.

7. Лук'яненко Л. Олекса Тихий // Лук'яненко Л. Не дам загинуть Україні / Л. Лук'яненко. – К.: ВКЦ «Софія», 1994. – С. 116–134.

8. Лук'яненко Л. У нерівній борні / Л. Лук'яненко // Донбас. – 1991. – № 1. – С. 137–138.

9. Мороз Р. Світлій пам'яті Олексія Тихого (журнал «Сучасність», 1983, № 11) / Р. Мороз // Тихий Олекса. На перехресті думок / упор. Огнева Л. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – С. 424–429.

10. Овсієнко В. «Інкриміновано: антирадянська, наклепницька...» / В. Овсієнко // Донбас. – № 1. – 1991. – С. 139–140.

11. Овсієнко В. Повстав і поліг // Овсієнко В. Світло людей: Мемуари та публіцистика. У 2 кн. Кн. I / Упоряд. автор. – Харків: Харківська

правозахисна група; К.: Смолоскип, 2005. – С. 262–278.

12. Олекса Тихий: у спогадах, роздумах, літератури. Т. 2 / упоряд. В. В. Овсієнко та ін.. – Донецьк: Донеччина, 2012. – 367 с.

13. Пирогов С. До дня народження Олекси Тихого / С. Пирогов // Олексій І. Тихий. Роздуми. Збірник статей, документів, роздумів/ упор. О. Зінкевич. – Балтимор – Торонто: Смолоскип, 1982. – С. 66–69.

14. Руденко М. З приводу перепоховання О. Тихого (газета «Свобода» (США), 30 листопада 1989 р.)/ М. Руденко // Учитель Олекса Тихий / уклад. Огнева Л. – Донецьк, 2009. – С. 27–28.

15. Руденко М. Найбільше диво – життя. Спогади / М. Руденко. – Київ-Едмонтон-Торонто: Таксон, 1998. – С. 433-467, 499.

16. Русначенко А. Національно-визвольний рух в Україні / А. Русначенко. – К.: Вид. ім. О. Теліги, 1998. – 720 с.

17. Тихий В. Мова народу, мова людини / В. Тихий // Слово і час. 1991. – №4. – С. 54–60.

18. Тихий Олекса. На перехресті думок / упор. Огнева Л. – Донецьк: Музей «Смолоскип», 2013. – 438 с.

19. Тихий Олекса. Не можу більше мовчати / упор. В. Овсієнко, Л. Огнева, Є. Фіалко, Є. Шаповалов. – Донецьк: Т-во ім. Олекси Тихого, 2009. – 194 с.

20. Учитель Олекса Тихий / уклад. Огнева Л. – Донецьк: Б.в., 2009. – 64 с.

21. Хто ж такий Олекса Тихий? Статті, спогади, роздуми. Кн.1 / ред.-уклад. Фіалко Є.Б. – Олексієво-Дружківка: Донецьке обл. товариство ім. О. Тихого, 2008. – 40 с.

22. Циганок В. О. «Я був на тому фарсі, що називали судовим процесом» // «Той, що духом не скоривсь». Матеріали наукової конференції, присвяченої пам'яті Олекси Тихого. – Дружківка: Всеукраїнське товариство «Просвіта» ім. Т. Шевченка. Дружківська міська організація, 1994. – С. 20–21.

*Павлюченко Ю. М.
(м. Вінниця)*

ПРАВОЗАХИСНА ДІЯЛЬНІСТЬ О. ТИХОГО

Буремні події останніх років на сході України (відлік яких можна починати від літа 2014 р.) викликали нову хвилю інтересу до історії Донбасу з метою розуміння передумов і встановлення історичної обумовленості ситуації, що там склалась. У зв'язку з цим у новому світлі широкому загалу відкриваються імена дисидентів – вихідців із Донбасу, серед яких особливої уваги заслуговує Олексій Іванович Тихий (Олекса Тихий).

Для правників дослідження життєдіяльності О. Тихого становить інтерес, в першу чергу, з погляду його правозахисної роботи та участі в Українській Гельсінській Групі.